

Шевченко Ю.Ю., Уманець О.М. Про час заснування та існування Готської митрополії

Готська митрополія, як це свідчить ім'я екзарха Феофіла Боспоританського, існувала напередодні Першого Вселенського собору Церкви (325 г.). Феофіл був владикою Боспора Кіммерійського в Криму, а не Боспора Фракійського. Готів було передислоковано в межі Малої Готії, «за Дунай», до Боспору Фракійського, – тільки хрещеником та наступником на кафедрі Феофіла – готським єпископом Ульфілою. Це відбулося не раніше 345 г., а скоріш – після війни християнського готського «рекса» («короля») Фритигерна з готським поганським королем Атанаріхом (368-372 рр.). Цьомучасувідповідаєдарунокримського імператора Валента Фритигернові (скарб в Силадшіомь), який йому достовляє з Близького Сходу (з Антіохії) єпископ Ульфіла. До складу того дарунка входив «пояс в міру Гроба Господня». Після загарбання гунами Боспора Кіммерійського, архієрейська кафедра Готії опинилася під протекторатом послідовників гунів – болгарів-савірів, у яких на початку VI ст. займаються проповіддю християнства місіонери та, навіть, єпископи. В VII ст. це призвело до християнізації Великої Болгарії між Дніпром та Доном, а її володарі – Кубрат и Алл-Ілітвер були християнами. Будівництво в VI ст. столиці Кримські Готії – Дорі привело до переміщення сюди резиденції митрополита, оскільки єпископ Херсонеса – Георгій має титулатуру «Дорантський» (на Вселенському соборі 692 р.). Зберігається і сюзеренат Дорі по відношенню до Болгарії, а після її розгрому хозарами у 679-690-их рр., функції сюзерена переймає переможець – Хозарський Каганат. В Дорі до хазар емігрує скинутий у Візантії імператор Юстиніан II в 698 г., і за допомогою тих же такі болгарів повертає собі Константинополь. Вперше і в останнє перелік єпархій, що входили до Готської митрополії, з'являється в часи повстання єпископа Іоана Готського (до 790 р.). У це церковное утворення наприкінці VIII ст. входить Астільська єпископія (на Волзі) та Оногурська єпископія на Дону.

Ключові слова: Готська митрополія, Феофіл Боспоританський, Ульфіла, болгаро-савіри, 308 готських мучеників, Дорі, Кримська Готія, Оногурська єпархія, Дон.

Shevchenko Y.Y., Umanets A.N. On the establishment and existence of Gothic Metropolitan

Gothic metropolis, judging by the name of the Exarch of Theophilus Bosporitansky existed on the eve of the First Ecumenical Council of the Church (325). Theophilus was the ruler of the Bosphorus Kimmeriysky in the Crimea, and not the Thracian Bosphorus. The Goths were taken "beyond the Danube" - within a Small Gothia and Thracian Bosphorus - only godson and successor of Theophilus - Gothic bishop Ulfila. This did not happen earlier than 345, but rather - after the war, the Christian Goth "Rex" (King) Fritigern a Gothic king, a pagan Atanarikh (368-372 gg.). This time corresponds to the gift of the Roman Emperor Valens Fritigern (treasure in Siladshomo), which he brings to the Middle East (of Antioch) Bishop Ulf. The composition of gift is the belt in a measure of the Holy Sepulchre. "After the capture of the Huns Cimmerian Bosphorus, Vladychnoe Department Gothia was under the protectorate of the successors of the Huns - Bulgarians Savirien, who from the beginning of the VI. preach Christianity by missionaries and bishops. In VII. this led to the Christianization of Great Bulgaria between the Dnieper and Don, and its rulers - Kubrat and Alp Ilitver are Christians. Building a VI v.stolitsy Crimean Gothia - Dori, led to the displacement of the metropolitan's residence here, as the Bishop of Chersonese - George has titulaturu "Dorantsky (at Ecumenical Council 692). Retained syuzerenat Dori towards Bulgaria, but after her defeat of the Khazars in 679-690-s. - Overlord functions transferred to the Khazars. In Dori - the Khazars - hiding in the deposed Byzantine Emperor Justinian II in 698 city, and by the same Bulgarians (dominant in Dori) reclaims the throne of Constantinople. First and last time the list of dioceses of the Gothic metropolis, appears in connection with the uprising of Bishop John Gota (up to 790 A.D.). At the end of church education in VIII. is Astil'skaya bishop

(the Volga) and Onogurskaya bishop to Don.

Key words: Gothic metropolis, the Jphilus Bosporitansky, Ulf, Bulgar-Savirs, 308 Gothic martyrs, Dori, Crimen Gothiya, Onogurskaya giocese, Don.

03.02.2011 p.

УДК 94(477): 81'373.21

К.М. Тищенко

РОДИЧІ ЄСМАНИ

У дотепер вивченому фракталі топонімів від арабських основ в Україні й на суміжних землях окреме місце посідає група назв від основи Усман-/ Есман-. Викладені у статті аргументи дають підстави пов'язати її з ім'ям халіфа 'Усмана (644-656), за якого розпочалися військові дії арабів проти Хозарії у 654 р.

Ключові слова: топоніми, арабська основа, халіф Усман, Хазарія

1. У складі арабського фракталу назв Європи за останні роки показано існування переконливої топонімічної проекції подій арабо-хозарської війни 713-735 рр. [Тищенко 2010]. Зокрема, помічено топонімічні репліки в Україні імен халіфа Гішама (724-743), за правління якого цю війну було ведено (Гайсин Вн, Гайшин Кв, Гішин Вл, пот. Гісемів Зк), а також його столиці Русафи (р. Росава Кв, Чг; р. Русава Вн та ін.). Методом топонімічного контексту виявлено просторову близькість цих назв (Кв, Вн, Вл, ІФ/Зк). Запропоновано етимологію низки топонімів (Паталахівка Лг, Подолох Хк, См, Водолага Хк 2, Водолаги См) від переможного вигуку джигаду ар. *Фатх Аллах* 'перемогу дає Аллах'. Усі ці назви належать географічним об'єктам на Лівобережжі, де археологами добре досліджені поселення хозарського часу. Слідом подій VIII ст. слід вважати унікальний словниковий арабізм докиївського часу – близьке до основи Паталах- українське слово *потала* (його немає в жодній іншій слов'янській мові), а в антропонімії – сучасні прізвища, історія яких сягає також VIII ст.: *Паталах*, *Патлах* і однокореневі (серед самих лише користувачів Інтернету їх мають понад 80 сімей).

У топонімії збережені не лише згадки про Гішама, його столицю Русафу і джигад, але й імена арабських воєначальників, проводирів джигаду в Хозарії – Маслами, аль-Хараші, Мервана (*Маслівка* Лг, Кв, Хк, Хс, *Хорошки*, *Хорішки* Пл, *Мерва* Рв, *Мервин*, *Мервинці* Вн). Складні топоніми вказують на військові дії (б. *Маслобойчиха* Зп, р. *Маслова Перебийна* Хс, *могила Хорошилова* Дп, *курган Миронівський* Дц), на факти появи човнів Маслами і Мервана (*Дубмаслівка* Вн, пот. *Маслокрут* Зк, *Маслів Брід* Кг, *Миронівський Брід* Дп, *Маслова Пристань* на Сів. Дінці РФ Белгород). Неодноразово поблизу

цих назв трапляються топоніми від основ Арап-: р. *Арапівка*, с. *Араповичі* Чг, *Арапівка* Лг, *Арабка* Зп тощо. Висловлене припущення про пов'язаність імені аль-Хараші з формуванням ідіоми укр. «за царя Горошка, коли людей було трошки».

Співіснування у неповторних тополандшафтах на карті України назв-реплік з іменами відомих проводирів джигаду виключає випадковість збігу і залишає єдину можливість пояснення самого існування цих тополандшафтів історичними причинами.

2. Через певний час у топонімії України була помічена проекція подій громадянської війни у халіфаті, яка розпочалася у 750 р. – всього через 15 років після джигаду в Хозарії. При цьому виявилось, що назви ворогуючих династій Аббасидів і Омейядів (ар. *Бені Аббас* і *Бану Умайя*) передані в Україні топоосновами від їхніх арамейських перекладів, а саме – *Бар Абаши* і *Бар Омей* (кілька сіл з назвою *Барабашівка*, *Баромель* Рв, *Боромля* См та ін.). Це відповідає дійсності Хозарського каганату. Ключовими у новому пласті топонімів стали топооснови від імен першого халіфа з династії Аббасидів – Абу ль-Аббаса ас-Саффаха (*Сапушине* См, *Сапожин* Рв, *Сапожине* Пл, *Сапогове* Вл, *Сапогів* ІФ, Тр, *Сапогін*) та від назви річки Великий Заб (притока Тигру), на якій відбулася доленосна битва 25 січня 750 р. (*Жаб-річка* Жт, *Жабо-тин* Чк, р. *Жабо-тянка* Пл та ін.). У тополандшафтах по сусідству з цими назвами нерідко також згадані Омейяди або переможений на Забі Мерван: «с. *Сопошин*, р. *Жабник*, с. *Мервиці*» Лв (Жовква); «*Жаб-че*, *Баремель*, *Мерва*» (Рв Горохів/Вл Демидівка); «*Жабка*, *Омеляник*, *Сапогове*» Вл (Луцьк); або – «*Жабкине*, ур. *Боромля*, *Сапушине*» См (Кролевець/Путивль).

3. Достеменно відомо, що перші бойові дії проти Хозарії було розпочато задовго до халіфа Гішама, адже «найбухливіша експансія арабів за межі Аравійського півострова мала місце в перші десятиріччя завоювань, що припадають на час правління чотирьох «праведних» халіфів: *Абу Бакра*, *Умара*, *Усмана*, *Алі* (632-661). Походи й битви мусульман тих років стали згодом важливою частиною історичних хронік і творів, спеціально присвячених військовій історії ісламу» [Колесников, 3].

Інститут халіфів виник по смерті пророка Мугаммада (570-632). Саме слово халіф, ар. qalifa означає 'заступник', 'наступник пророка'. Халіфом звався вищий володар в ісламській державі, абсолютний монарх і захисник віри. Від 632 до 661 р. халіфів обирали (це рашидські або праведні халіфи), потім цей титул став спадковим.

Першим фактичним халіфом (самого титулу тоді ще не існувало) був Абу Бакр (632-634), свекор і послідовник Мугаммада, який зібрав текст Корану і встановив основи халіфату. Далі ісламську державу очолив Умар I (ібн аль-Хаттаб) (634-644), один з

найближчих послідовників і радників пророка. За його правління були завойовані Дворіччя, Вірменія, Сирія, Палестина, Єгипет, розпочалося завоювання Персії. Наступником Умара I став *Усман* ібн Аффан

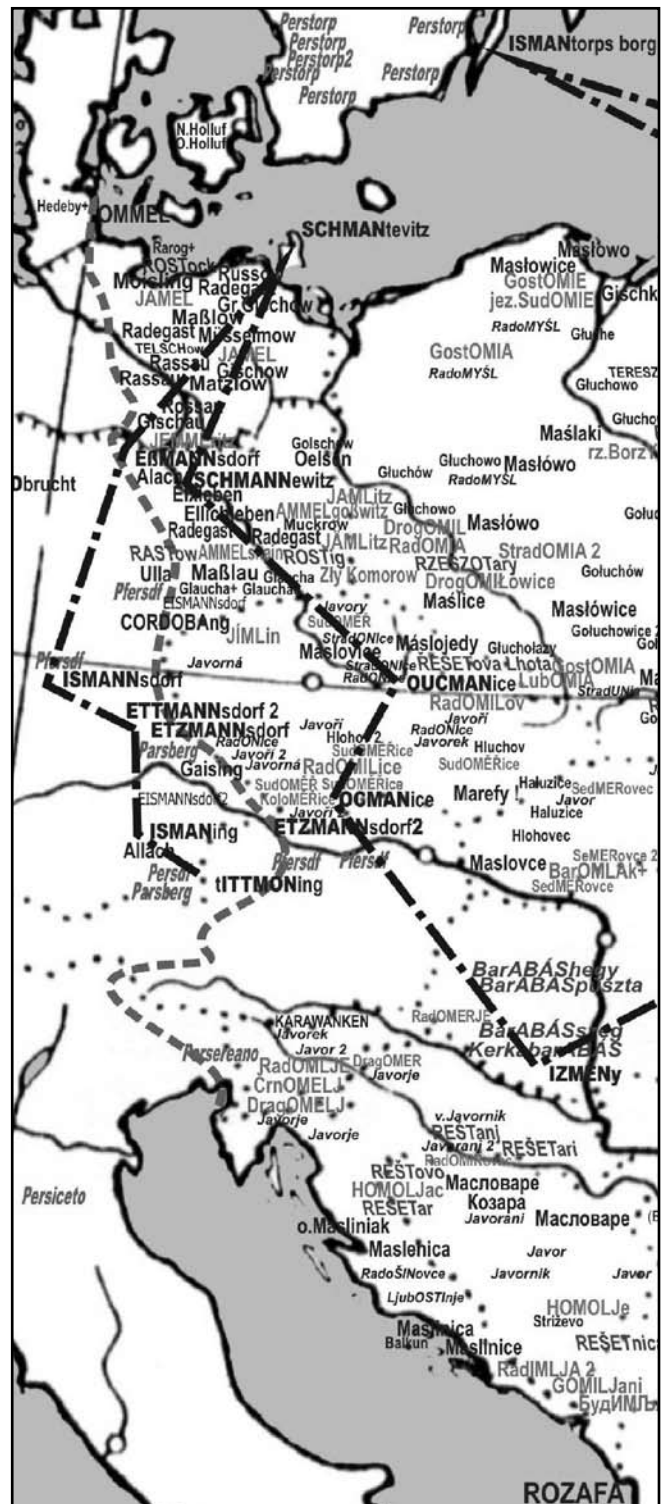

Рис. 1. Назви від основи Осман-/Есман- у складі арабського фракталу топонімів Центральної Європи. Найпряміший доступ до цих земель з арабського світу був через Далматинське узбережжя і порт Росафу. Звичайним пунктиром позначено західну межу поширення слов'ян; штрихпунктирна лінія сполучає крайні об'єкти з назвами від основ Осман-/Есман-

Рис. 2. Назви від основи Есман-/ Кусман- у складі арабського фракталу топонімів Наддніпрянищини і прилеглих земель.

Проникнення арабів степовими шляхами з півдня (траси шляхів показані за [УКМЕ, 559]). На вірзиці – картосхема місць знахідок арабських монет у Прибалтиці (пор. розміщення села на березі Чудського озера Istenka+, тепер Мехикоогта, Естонія)

(Uthman, 644-656), який першим набув офіційний титул халіфа. Він одружився з двома доньками пророка і поширював Коран у першій редакції. Четвертим халіфом у 656 р. обрано Алі ібн Абу Таліба, іншого зятя Мугаммада, – це викликало опір опозиції, сформованої навколо удови Мугаммада, Аїші [Zanichelli, 16, 1282, 1306] і зрештою призвело до загибелі Алі.

За халіфа Усмана араби вперше з'явилися в Іспанії. У надісланому їм від халіфа листі зокрема було сказано так: «Костянтинополь буде взято з боку

Аль-Андалус, завоювавши яку, ви, отже, зробите перший почесний крок у взятті Костянтинополя. За це вам належить винагорода як у цьому світі, так і в наступному» [Ат-Табарі].

Ат-Табарі повідомляє, що в цій атмосфері тотального наступу навсібіч перші сутички з Хозарією мали місце також за халіфа Усмана, який 654 р. розпочав з нею справжню війну. Зокрема, саме тоді араби вперше захопили Дербент і рушили до Беленджера [Плетнева, 35]. Але дальший наступ припинився після вбивства Усмана. По роках

Кучманський (Кусманський) шлях. Повсюдність у середньовіччі тюркського адстрату серед слов'ян пояснює формування топооснови кУМАР-/КОМАР- з 'Умар-/Омар-, а основи КУСМАН- – з 'Усман. Беручи до уваги численність топонімів з основою Комар- від Росії до Німеччини, слід гадати, що в них відображене ім'я саме Умара I (634-644). Що ж до топонімичної основи Осман-/Есман-/Усман-/Кусман-, то її можна пов'язати з ім'ям халіфа 'Усмана (644-656).

Кучманський шлях звався за Литви Ку^сманский шляхъ [Клепатский, 124] (так само 1650: Ku^smansky Szlak) [Боплан, 55] – він же *Татарський* або *Шпаків шлях* [ЕУ, IV, 1248], а також *Чорний шлях* [Яворницький, I, 67] < 'Усман (халіф, 644-656). В ойконімії про цей шлях нагадує єдина назва села КУЧМАНівка Хм (Красилів). Гідронімів від цієї основи немає. Арабський матеріал прототипу назви *Кучманського шляху* вказує, що вона пізніша за назву *Шпаків шлях* (з давньоіран. špāh 'військо'). З якихось причин назва *Кучманський шлях* не зустрічається у Д. Яворницького. Траса цього шляху показана у де Боплана з розгалуженням на кілька рукавів: це можлива причина різночасових синонімічних назв. Назва *Чорний шлях* імовірно пізніша за назву *Кусманський шлях* і могла бути зумовлена чорним кольором прапорів арабського війська за Омейядських халіфів (662-750 рр.).

З карти Боплана відомо, що у XVII ст. уздовж траси Кучманського або Шпакового шляху існувало більше сіл з назвами арабського фракталу: CZACZanik (Чечельник) від *Чач* Ташкент, MARKowka ма'ракат битва, ZABOkRYC річка *Заб*, KITAy grod ар. *катаї* податки, SZARAPAnuwka *Сарапан*, порт на Ріоні (Кавказ), KOUCZENicze 'Усман?', IANgrod або CZANE (Яніна, чами), kOMAR-grod 'Умар, RUSOWA *Русафа*, FATowka ! *фатх*, GOLOCZince *халіф*, SANgrodek *сан* змії (тепер у складі с. Журавлівка Вн Тульчин), KUCZEMINcze 'Усман, ZABOKRIC у R., MURAKWa у R. (*Марван*), LOPATince *ропач* мечеть, RAKufce *Ракка*, KOZAR *хозари*, KUSZMIN 'Усман, SEFERufka *мосафер* посол, CZAMERysy *Чамерія*, ZABince p. *Заб*, KOSARofce *хозари*, kOMORofce 'Умар, KRIMienka *Крим*, UDARofce *удрат*, SZARAFka ар. *шараф* честь, KUCZEMIN 'Усман (пор. виразні згадки імен **Усмана** і **Умара**).

Які ж ознаки присутності арабів збереглися до нашого часу у топонімичних околицях селищ з назвами від основи Осман-/Есман-? На Правобережжі такі селища розміщені на ймовірних продовженнях Кучманського і Волоського шляхів (рис. 2):

- кУЧМАНівка Хм Красилів: ^КРИВорудка крив 'кров'; ЧЕПЕЛівка, САЛИХа, кУЗЬМин, РОСОЛівці расул 'пророк', СОРОКодуби східні човни, МОВЧани мульк; • кЦМАНЬ Чв рц: П'ЯДиківці п'ятниці, РЕВАківці рев-, ЧОРТОРИЯ дан. sort 'чорний' + данг. riht 'право', Оршівці

Орхус, ХЛПВище халіф?; • Шманьківці Тр Чортків: Шманьківчики, РИДодуби лит. gudas схід + човни, Звиняч свени, РОСОХач Русафа, КРИВоЛука, ШУЛЬГанівка; • Шменьки Вл Ратне: ^ЗДО.МИШЕЛЬ *судо- + мусл- човни мусульман; ОРИХове 2 Орхус, кОМАРове, САНИще, ПоЧАПи.

У Білорусі: • АШМЯНы Гродна: Мурована АШМЯНка, КАЗАРоўшчына; • ЕСЬМАНОўцы Мінск: Рогава, КАЗАРоўшчына, Чартовічы, Малашкі, ...РАДУНЬ, РАДЗІВОЇшкі; • ЭСЬМОНЫ Магілёў: Рагач, Альшанец; • ІСМАНАўка Мінск: Чаусы, Рабятки, РАДЗІВОЇнаўка ар. радван 'рай', Пацкава, Ракаўшчына.

У Литві: • Išmanai Каунас: Ašminta, Žydaviškis; • Išmonys Каунас: Čižionai 2.

Яка можлива інтерпретація розміщення назв від основи Есман-/Осман- досить далеко на півночі? Їх можна розглядати як топонімичний слід присутності ближче не окреслених груп «людей халіфа Усмана» на річкових шляхах до Скандинавії, з якою у арабів, як відомо, були налагоджені торговельні зв'язки. Особливо характерне тут скупчення назв від основи Ошман- у Білорусі й Литві уздовж Німану (рис. 2).

В Україні на Лівобережжі назви від основи Есман- мають компактний район поширення лише на Сіверщині. Це дві річки Єсмань (Глухів; Кролевець) і урочище Ошмань у с. Клишки (Шостка). Одна Єсмань (вона ж Ясмань, Jeszman) [СГУ, 190] тече у смт Єсмань (Лужки, Червоне), с. Вознесенське, Хотминівка, Годунівка, м. Глухові через район Радивонівка (так за картою), с. Сліпород, Некрасове, Семенівка, Іонине (Івонине), Перемога (Холопкове), Вікторове (Вихторове), Баничі, Кубарево, Мацьків, Кочерги, Ротівка, Волокитине, Кагань і впадає тут у Клевень, притоку Сейма. Інша Єсмань (Османь, Осман, Західна Єсмань) [СГУ, 190] протікає у значно рідше заселених місцях через с. Слоут, в околицях с. Землянка і Гута, у с. Курдюмівка, Пиротчине, Гречкине, Московське і впадає поблизу с. Губарівщина у р. Реть, притоку Десни. Також у Реть впадає й р. Осота, на якій лежить с. Клишки з урочищем Ошмань.

Районні топонімичні околиці:

- р. *Єсмань* См (Глухів, Путивль): ^ур. РАДИВОЇНівка ар. радван 'рай'; СОРОКові Бальчики 'східне селище', БАЧівськ ар. бадж 'податок', ЗЕМлянка ар. зіммі 'люди Завіту' (немусульмани), КОРЕНЬок коран-?, Вікторове ікта 'вид податку?', кОМАРівка Умар, ФОТовиж фатх?, МУРАВейня маври, ЧОРТОРИГи (Шевченкове) дан. sort 'чорний' + данг. riht 'право'; • р. *Зах. Єсмань* См (Кролевець, Глухів, Шостка): ЖАБкине р. Заб, ур. БорОМЛЯ арам. бар + Умайя, ГОРОХове аль-Хараші, МАЙОРівка Майорка, ТУЛИГолове ар. Тулайтула 'Толедо' + гала? укріплення, Ковбасине کالا + Аббас?; • ур. *Ошмань* у с. Клишки См Шостка: кут. ПЕНДюрівка алб. pendë 'гребля', ІВОТ тадж. ібод, ар. ібад 'раби' [Гафуров,

193], КУРДЮМівка Кордова?; + ЛУШНИки алб. Lushnjë Люшне назва міста в Албанії.

7. У Поволжі назви від основи Усман- майже всі зберегли початковий голосний У-, внаслідок регулярного підживлення вимови з боку середовища – як у Росії (Башкирія, Марі Ел), так і у Казахстані, де їхні топоконтексти переважно мусульманські.

• *Н. Усмань* РФ Воронеж: Масловка, Рогачевка, Глушицы, р. Усмань, Плясово-Китаєво, Рыкань;

• *Усмань* РФ Воронеж: Мосоловка, Сабуровка.

8. Ознайомлення з картосхемами 1-3 переконує, що окремі райони слов'янських земель зберігали контакти з арабами упродовж століть, що видно із згадок халіфів різних династій і арабських реалій різного часу. Серед них топоніми від імен Умара і Усмана є слідом найраніших контактів слов'ян з Арабським халіфатом. Того ж часу можуть сягати основи Реш(е)т-/ Rost- як імовірно продовження назви рашидських (праведних) халіфів. Хронологічно наступною є група назв від основ -омль-, Масл- (атакож Гайшин-, Мервин-, Росав-, Хорош-), співвідносних з династонами Омейядів (Гішама, Мервана), їхньої столиці Русафи й іменами командувачів джигаду Маслами (713, 726-732) і аль-Хараші (724-726). Ще пізнішою є група топонімів від основ Барабаш-, Мамон-, Мансур-, Чубар-/ Чуфар-/ Явор-, Бармак-, Телеш-: це імовірний слід імен Аббасидів Ма'муна, Джаффара аль-Мансура, візирів Гаруна ар-Рашида Бармакидів (786-803) і славетної битви на р. Талас (751 р.), де араби перемогли китайське військо.

Системне дослідження арабського пласту топонімії Європи методом топонімічного контексту, частина висновків якого відображена у цій статті, дістало визнання на семінарах і наукових конференціях у Загребському університеті (Хорватія, червень 2010 р.), Львівському національному університеті (жовтень 2010 р.), Університеті Ментурі м. Константіна (Алжир, лютий 2011 р.). Воно покладене в основу відкритого міжнародного науково-дослідного проекту «Експансія халіфату до Центральної Європи і суміжних земель» (див. сайт Лінгвістичного музею КНУТШ – langs.com.ua).

Посилання

1. АТП – Українська РСР. Адміністративно-територіальний поділ. – К., 1973.
2. Ат-Табарі; цит. за: en.wikipedia/Military campaigns under Caliph Uthman
3. Боплан – Спеціальна карта України Гійома Левассера де Боплана 1650 року. [З супровідним текстом]. – Київ-Львів, 2000.
4. Гафуров А. Лев и Кипарис. О восточных именах. – М., 1971.
5. ЕУ – Енциклопедія українознавства: В 11 т. – К. – Львів, 1993-2003.
6. Клепатский П.Г. Очерки по истории Киевской земли. Том 1. Литовский период. – Одесса, 1912.
7. Колесников А.И. Завоевание Ирана арабами. – М., 1982.
8. Плетнева С.А. Хазары. – М., 1976.
9. СГУ – Словник гідронімів України. – К., 1979.
10. Тищенко К.М. Арабський пласт топонімії України. –

Київ, 2008.

11. Тищенко К.М. Іншомовні топоніми України. Етимологічний словник-посібник. – Тернопіль, 2010.

12. Тищенко К.М. Топоніми від основи Pers-/ Pars- у Швеції // Східний світ. – 2010. – № 3. – С. 208-216, I-IV.

13. УКМЕ – Українське козацтво. Мала енциклопедія. – Київ – Запоріжжя, 2002.

14. Яворницький Д.І. Історія запорозьких козаків: У 3 т. – К., 1990.

15. Encarta – Microsoft Encarta Interactive World Atlas 2000.

16. Zanichelli – Enciclopedia Zanichelli 1996. – Bologna, 1995.

Тищенко К.Н. Родственники Эсмани

В исследованном к настоящему времени фрактале топонимов от арабских основ в Украине и на соседних землях особое место занимает группа названий от основы Усман-/ Есман-. Изложенные в статье аргументы дают основание связать ее с именем халифа 'Усмана (644-656), при котором начались военные действия арабов против Хазарии в 654 г.

Ключевые слова: топонимы, арабская основа, халиф Усман, Хазария

Tyshenko K. M. The Yesman's relatives

Within the Arabic place-name fractal studied till now in Ukraine and on the adjacent territories a special group includes some place-names of the root Usman-/ Esmant-. The arguments exposed in the paper give reason to link it to the name of the caliph 'Uthman (644-656), who declared the first war to Khazaria in 654.

Key words: toponymys, Arabic place-name, caliph 'Uthman, Khazaria.

28.03.2011 р.

УДК 903.02(477) «7/-10»

А.Л. Щербань

ДЕКОР ЛІПЛЕНОГО ПОСУДУ ЛІТОПИСНИХ СІВЕРЯН

Коротко охарактеризовано елементи, композиції, еволюцію орнаментів ліпленого посуду сіверян (волинцевська і роменська археологічні культури). Подано авторську версію щодо визначення причин появи, поширення і зникнення традиції багатого орнаментування їхньої кераміки.

Ключові слова: гончарство, ліплений посуд, декор, сіверяни.

Літописні сіверяни залишили по собі пам'ятки, що в ХХ ст. отримали назву волинцевської і роменської археологічних культур (VIII – початок XI ст.). Вони мали локальний характер (поширювалась лише на території Дніпровського Лівобережжя) і нині досить добре вивчені. Зокрема, декору глиняного посуду присвячено три спеціальні статті й приділено багато уваги у студіях більш широких тем. Але багато питань досі чекають розв'язання. В даній статті висловлено власне бачення причин і процесу еволюції декору тогочасного ліпленого посуду, не заглиблюючись у дискусійні питання, щодо яких точаться суперечки в науковій літературі.

Окрім ліпленого, сіверяни протягом